

Graf Spinoza bij de Nieuwe Kerk

SPINOZA IN DEN HAAG

Spinoza is de bekendste Nederlandse filosoof, wiens boeken ook nu nog in leesgroepen in tal van landen worden bestudeerd. Als men echter wil zien waar de bewonderde filosoof zijn belangrijkste werk, de *Ethica*, heeft geschreven en daarvoor naar Den Haag reist, staat men op de Paviljoensgracht vaak voor een gesloten deur. In het Spinozahuis, op nummer 72-74, is beneden een leeszaal met boeken van en over Spinoza, maar die zaal is slechts twee uur in de week open. Verder is het vooral een woonhuis. Menig Spinoza-adept heeft Den Haag met een gevoel van lichte teleurstelling verlaten.

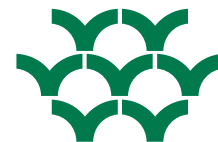
Icoon van de stad

Daar gaat echter verandering in komen. Spinoza (1632-1677) is vooral bekend om zijn levensbeschouwing en zijn godsdienstkritiek, maar hij was ook een belangrijk politiek denker. In een tijd van godsdienstoorlogen en geloofsvervolging pleitte hij voor de vrijheid van denken en spreken en voor vrede. Vorig jaar was het 350 jaar geleden dat Spinoza in Den Haag kwam wonen. De gemeente Den Haag heeft toen besloten meer aandacht te besteden aan Spinoza en hem duurzaam te positioneren als icoon van de internationale

stad van vrede en recht. Daartoe is de stichting Spinoza Den Haag opgericht, waar de Leidse Universiteit en de Erasmus Universiteit bij betrokken zijn. In december heeft het Monumentenfonds het eigendom van het Spinozahuis overgedragen aan de Foundation Domus Spinozana. In de leeszaal wordt in oktober van dit jaar de tentoonstelling 'Het dagelijks leven van Spinoza in Den Haag' geopend. Het is de bedoeling om over enige tijd het hele huis om te

Een van de citaten van Spinoza, aan de buitengevelwand in de Gotische Zaal

bouwen tot een Internationaal Haags Spinoza discussie- en studiecentrum.

Vrijdenker

Baruch de Spinoza werd in 1632 in Amsterdam geboren, in een joods koopmansgezin. Van oorsprong kwam de familie volgens historici uit de omgeving van Espinosa de los Monteros, een plaats bij Burgos, in Spanje. Vanwege de Jodenvervolging weken zijn voorouders eerst uit naar Portugal, en later naar Amsterdam. Baruch kreeg er een traditioneel joodse opvoeding en leerde lezen, denken en discussiëren in de Talmoeschool, bij rabbijn Morteira. Hij viel op door zijn scherpe verstand. Terwijl Morteira hoopte dat zijn beste leerling ook rabbijn zou worden, ontwikkelde deze zich echter tot een fel criticus van het orthodoxe geloof en van de traditionele ceremonies en leefregels. Waarschuwingen om zich in zijn uitingen te matigen, sloeg hij in de wind. In 1656 werd door de Portugees joodse gemeente een banvloek over hem uitgesproken. Niemand van de gemeenschap mocht nog contact met hem hebben, ook zijn familie niet. Vanaf dat moment stond Baruch er grotendeels alleen voor. Hij verdiende zijn geld met het slijpen van brillenglazen en lenzen voor microscopen en telescopen, onder meer voor Christiaan Huygens. Onderdak vond hij bij de vrijzinnig-katholieke Franciscus van der Ende, die hem inwijdde in de zich ontwikkelende natuurwetenschappen, de filosofie van de rationalist Descartes en het Latijn. Dat werd de taal waarin Baruch zijn ideeën ging opschrijven, onder zijn Latijnse naam, Benedictus. Die gedachten, waarin de rede centraal stond, vonden weerklank bij een klein aantal vrijzinnige christenen waar Spinoza mee correspondeerde, eerst in Amsterdam, later ook elders in Nederland en Europa. In 1660 verliet hij Amsterdam om via Rijnsburg, Voorburg en de Haagse Stille Veerkade in mei 1671 – nu dus 350 jaar geleden – op de Paviljoensgracht te komen wonen. Hij huurde daar de zolderkamer van de decoratieschilder Hendrik van der Spijck, die een jaar later zijn leven redde. De gewoonlijk stoïcijns beheerste Spinoza was namelijk zo verontwaardigd over de moord op de gebroeders De Witt dat hij een pamflet schreef, dat begon met “Julie zijn de ergste barbaren”. Hij wilde het pamflet die avond ophangen aan de deur van de Gevangenpoort. Gezien de verhitte gemoederen in de stad vreesde Van der Spijck het ergste voor het lot van zijn huisgenoot. Toen hij hem niet kon overtuigen om veilig binnen te blijven, draaide hij eenvoudigweg de deur op slot. Spinoza was inmiddels al een omstreden figuur. Hij had in 1670 zijn ‘Theologisch-politiek traktaat’ uitgebracht, met kritiek op de christelijke en de joodse godsdienst en een pleidooi voor vrijheid. Het boek was anoniem gepubliceerd, maar al snel kwamen er felle reacties in de richting van Spinoza. De verkoop van het boek werd korte tijd later door

kerk en staat verboden. Toen Spinoza in 1675 zijn hoofdwerk de Ethica af had, heeft hij dat niet gepubliceerd want hij wilde niet opnieuw zoveel ‘haatmail’ over zich heen krijgen.

Herinneringen

Spinoza had een zwakke gezondheid; waarschijnlijk leed hij aan tbc. Het glasstof dat vrij kwam bij zijn werk als lenzen-slijper, verergerde zijn longproblemen. Hij overleed in februari 1677, nog maar 44 jaar oud. Rijke vrienden zorgden voor een indrukwekkende uitvaart in Den Haag, met zes rouwkoetsen. Toen het huurgraf in de Nieuwe Kerk jaren later werd geruimd, kwam zijn gebeente terecht in een verzamelgraf achter de kerk. In 1927 - 250 jaar na zijn overlijden - werd op die plek een sobere liggende grafsteen onthuld. In 1956, 300 jaar na de banvloek, werd het grafmonument aangevuld met een staande steen. Eind negentiende eeuw was er al een standbeeld van Spinoza geplaatst op de Paviljoensgracht. Bij de uitbreiding van de stad buiten de singels werd de straat in het verlengde van de Paviljoensgracht naar Spinoza genoemd. Naast deze straat, het standbeeld, het grafmonument en de twee huizen, is er nog een plek in Den Haag die aan hem herinnert. Toen de Raad van State bij de laatste verbouwing naar een kunstwerk zocht voor het complex tussen de Kneuterdijk en Paleisstraat, kwam men uit bij de Amerikaanse kunstenaar Joseph Kosuth. Hij was een van de grondleggers van de conceptuele kunst en deed veel met taal. Hij koos ervoor de gebouwen te versieren met teksten in neonletters. En wie kon hij beter citeren dan de wereldberoemde Haagse filosoof Benedictus de Spinoza?

Jacob Bijl, tekst en foto's

Spinozahuis aan de Paviljoensgracht